

ירושלים - מאה דורות חלמתי עליך. . .

ירושלים היא עיר רבת פנים וניתנו לה שבעים שמות. מגוון השמות מעיד על חשיבותה של העיר ועל עולמה המורכב. היא הייתה מרכז חיי העם היהודי מאז שדוד המלך כבש אותה מידי היבוסים ובנה אותה, במצוות ה', כעיר הבירה של העם. ירושלים היא עיר מרכזית בהיסטוריה של היהודים, בתולדות ארץ ישראל ובתודעת העם היהודי.

ירושלים תפקדה כמרכז מדיני ורוחני במשך התקופה שבה העם היהודי חי בארצו ונשארה כמרכז גם כשהעם הוגלה מארצו לפני 2000 שנים. בכל מקום אליו הגיעו יהודים בשנות גלותם הם התפללו, ייחלו וערגו לשוב אליה.

בתקופת הגלות הפכה ירושלים למושא געגועים והקשר עמה התבטא באמצעות התפילות, מנהגי שמחה ואבל (קביעת ארון הקודש בקיר הפונה כלפי מזרח, כיוון ירושלים, אזכור חורבן ירושלים באירועים למשל - שבירת כוס בחתונה, בחגים, למשל - בליל הסדר מקווים: בשנה הבאה בירושלים הבנויה). שמה של ירושלים מוזכר במגוון מקורות: תנ"ך, תפילות, אגדות, פיוטים, שירים, ציורים ותחריטים. זו עיר שבעת קרבות ומאבקים, מכילה ישן וחדש הכרוכים ביחד, נטועה בתוך נוף הרים מלא הוד. עיר רבת תהפוכות שידעה ימי פאר ועוני, התחדשות ופריחה.

ביחידה זו נפגוש את נושא ירושלים בשירה ובפזמונים. היחידה מורכבת ממספר פרקים. כל פרק עומד בפני עצמו ויכול להילמד בנפרד, על מסריו ורעיונותיו כמו כן הוא יכול להתחבר לפרקים האחרים ולבנות על ידי כך רצף בין מספר נושאים. כך תיווצר תמונה עשירה של העיר.

- א. אם אשכחך ירושלים
- ב. ירושלים שלי
- ג. עיר ובלבה חומה

ניתן ללמוד את נושא ירושלים בהזדמנויות אחדות: בסמוך לחגיגות יום העצמאות ה-60 של מדינת ישראל, ביום ירושלים, במועדי שלושת הרגלים ובהתאם לצרכים ייחודיים של הכיתה או בית הספר.

ירושלים שלי

בירושלים מרקם אנושי מיוחד. בשכונותיה דמויות מעליות שונות, בעלות תרבויות ואורח חיים שונים, תושבים ותיקים וחדשים, קשישים ותינוקות בית רבן. ירושלים מקודשת לשלוש הדתות המונותיאיסטיות: [היהדות](#), [האסלאם](#) ו[הנצרות](#). משום מרכזיותה בעולמם של המאמינים, הייתה העיר מקום מפגש אנושי בין קבוצות ועמים והיותה מוקד לעליה לרגל, לפולחן אך גם למלחמות וסכסוכים הנמשכים עד עצם היום הזה. לצד המעמד הדתי קיימת ירושלים של הפרט. אנשים שונים חווים בה חוויות אישיות וכל אחד רואה בעיר משהו מיוחד מזווית ראייתו האישית. לכל אחד ירושלים שלו.

ירושלים שלי / דן אלמגור

שיר על דמויות מן העיר ירושלים. זהו חתך מאפיין של העיר על כל גווניה האנושיים ושכונותיה. זווית הראייה מאוד אישית. כל אחת מן הדמויות מספרת את סיפורה האישי על רקע השכונה, העיסוק שלה או הקשר המיוחד לעיר. בסיפור הפרטי של כל דמות משתתפים חושים רבים: מראות, ריחות, טעמים, קולות, על רקע מקום ואירוע שהתרחש בו. למשל, הרוכל ממזכרת משה הוא חלק משוק מחנה יהודה ודרך דבריו אנו יכולים לדמות לנגד עיננו את מראות השוק, להריח את ריחותיו ולשמוע את קולותיו. כל דמות מתייחסת אל העיר כאל "ירושלים שלי". העיר היא בד ובד אישית-פרטית וציבורית. מתוך סיפורן של כל הדמויות עולה ומצטיירת ירושלים כעיר מגוונת ורבת פנים. ירושלים מתוארת הן בחיי היום-יום שלה והן עולות רמיזות לאירועים היסטוריים: "הייתי בה פעם בבוקר של שכול / סמטה וצלף בצריח משמאל" וכן לרוחניותה של העיר: "היא לחש תפילה לימים אחרים / לא כאן כי למעלה קורצת היא לי". לשיר תבנית סדורה: שבעה בתי שיר, בשישה מתוכם מוצגת דמות המספרת את סיפור "ירושלים שלי". הבית האחרון הוא מעין סיכום ובו בולט מקומו של דובר, מחבר השיר, המציג את ירושלים שלו. השיר מזכיר שירי רשימה. לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ולדיון:

- ❖ ציינו את הדוברים בבתי השיר ותארו את ירושלים, כפי שהיא שמשקפת בעיניהם. מה ייחודי בכל תיאור?
- ❖ מדוע, לדעתכם, בחרו הדוברים את הפרטים המסוימים בכל תיאור?
- ❖ מדוע חוזר הביטוי "ירושלים שלי" בכל בית?

- ❖ בשיר מוזכרים ביטויים ומקומות בירושלים המהווים חלק מההווי וההיסטוריה של ירושלים. מומלץ להשלים מידע אודותם לדוגמא :
 "מזכרת משה", "מחנה יהודה", "שבת של פפיטאס", "כביסה על הכביש", "מקלחת מדלי",
 "שכונת קטמון", "בלוקון", אוטובוס בלי חשבון", "הצגה ראשונה באוריון", שטריימל", "בת ישראל לא תלך בקצרים" ועוד.
- ❖ נסו להוסיף בית משלכם ברוח השיר "ירושלים שלי", המתאר את ירושלים בעיניכם.
- ❖ השוו לשיר "אגדת שלום שבזי" / אורי ברזילי. ציינו את נקודות הדמיון והשוני בין השירים.
 (-) בשיר זה ירושלים מתוארת על ידי דובר יודע כל המתבונן ברבי שלום שבזי ובחר בזווית ראייתו לתאר ממראות העיר. רבי שלום נע בין חדרו, בו הוא יושב, אורג וטווה, מתבונן מבעד לחלוננו על העיר ירושלים לבין "טיסה" "על כנף הרוח" אל הכותל ששרד בעיר דוד. שם אישונו מקבלים אור מיוחד, "זה אור ירושלים, אשר דבק בכל הבא בשערה".
 לשיר מבנה סדור וקבוע המשלים את סדר השבוע של רבי שלום שבזי, שמעשיו חוזרים מחדש בכל יום מימות השבוע.
- ניתן לשוחח אודות המלאכות הנזכרות בשיר. כולן מלאכות שכמעט חלפו מן העולם או הוחלפו על ידי מכשירים כולל הכתיבה בעט. דמותו של שבזי ומעשיו זוכים להתייחסות אוהבת ומעריכה. הוא משלב בדמותו ובמעשיו קודש וחול.
- כדאי לשים לב לשורה המסיימת את הבית הראשון המייצגת רעיון חשוב "אוהב את המלאכה ושונא את הרבנות". מקור המשפט ב"פרקי אבות" א : "אהב את המלאכה ושנא את הרבנות". זהו מקור שעשוי לעורר דיון חשוב).

על כפיו יביא / יורם טהרלב

שיר נוסף, לצד השיר "ירושלים שלי" המציג דמויות בירושלים. הדובר מתאר את הדמויות, כפי שמשתקפות מזווית ראייתו. בשיר "ירושלים שלי" מוצגות הדמויות בגוף ראשון.
 בשיר מתוארות שלוש דמויות שלהן סוד משותף. כל אחת מהן חולמת על בואו של אליהו הנביא. הנגר והסנדלר עסוקים אך ורק בחלומותיהם אודות בואו של אליהו ובינתיים לא עושים דבר : "הוא יושב בצריפו ולא עושה דבר". הבנאי לעומת זאת בונה כל העת בניינים בכל פינות העיר ובו זמנית מצפה שהנביא אליהו יגיע ויניח את אבן הפינה לבית המקדש. שלוש הדמויות חולמות על אותה דמות ועל השינוי שתביא בעקבותיה, אך יש הבדל בהתנהלותן. שתיים מהן שקועות בחלומן, הדמות השלישית עושה מעשים לקראת בואו של אליהו.
 לשיר יש מנגינה.

נושאים למחשבה ולדיון

- ❖ תארו את הדמויות בשיר : את הסביבה בה הן פועלות ואת מעשיהן.
- ❖ מדוע לדעתכם חולמים השלושה על אליהו הנביא?
 (אילו מסורות קשורות בדמותו? לאיזה שינוי הם מקווים?)

- ❖ מדוע, לדעתכם, שומרים השלושה על חלומם בסוד?
- ❖ נסו להסביר את הביטוי "על כפיו יביא". על הכפיים של מי? מה יביא?
- ❖ מהו מקור הביטוי "ינוו רגלי המבשר"? ומהי משמעותו? (הביטוי לקוח מספר ישעיהו פרק נ"ב פסוק 7: "מה נאוו על ההרים רגלי מבשר, משמיע שלום מבשר טוב, משמיע ישועה, אומר לציון מלך אלוהיך". בפרק זה מעודד הנביא את ציון וירושלים שהנה בא מועד הגאולה, אפשר ללבוש את מחלצות הפאר ולהתכונן. ירושלים תקום מחורבותיה ותוכל לקבל את פני הגולים השבים. פסוק זה מתקשר למסר של הבית השני ושל השיר כולו).

הסיכוי / אהרון בכר

דמויות שונות צועדות ב"סמטה קטנה בשוק, בדרך אל הכותל". לכאורה אין קשר ביניהן. ייתכן שאף אינן נפגשות. אך בביטויים "גלימה בגלימה נוגעת, מלמול במלמול" ולכן "כל זמן שהם מסתובבים כאן יחדיו, אלה בצד אלה, קיים סיכוי, הם הסיכוי" יש רמיזה שאולי בכל זאת יש מפגש דרך המגע של הגלימות.

הדמויות מייצגות שלוש דתות שונות, שבעיני כולן ירושלים נחשבת לעיר קדושה: חג' מוסלמי, שני נזירים ושלושה בחורי ישיבה. מתיאור צעידתם אנו חשים שהם עסוקים בענייניהם ומרוכזים בעצמם. למרות מראית העין הסביבה נותנת להם סיכוי. הם מייצגים בשבילה את "כל האחדות שאפשר למצוא בניגודים". הדמויות הצועדות ניכרות במראן החיצוני המעיד על השתייכותן הדתית. אין אלה דמויות מקריות, אלא נבחרו כמייצגות: חג' מוסלמי, שני נזירים ושלושה בחורי ישיבה.

נקודות למחשבה ודיון:

- ❖ השיר נקרא "סיכוי". מהו הסיכוי?
- ❖ מהו התנאי לסיכוי?
- ❖ מה מייצגת כל דמות?
- ❖ השיר מתריע על "גודל הסכנה". מהי, לדעתכם הסכנה?

זאת ירושלים / איתן פרץ

הדובר בשיר מתבונן בעיר ירושלים ומתאר אותה מזווית ראייתו. ניתן לחוש כאילו אנו, הקוראים, מלווים את הדובר בשיטוטיו בסמטאות ירושלים, מתבוננים ומקשיבים. התיאורים שוזרים בתוכם את ההווה הגלוי לעין עם העבר הטבוע בתמונות אלה והנסתר מעין המשוטט. התמונות מייצגות זיכרונות ותחושת קדושה של אלפי שנות היסטוריה.

בשיר מצויים ביטויים רבים המכילים מספר רבדים של משמעויות. החל מן הפירוש המילוני של המילה או הביטוי, דרך המקור התנכי ועד להקשר הרגשי שלו. בשיר מתמזגים קודש וחול אלה באלה "חבלי כביסה" יחד עם "ירושלים של אבני החושן".

לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ולדיון

- ❖ מדוע לדעתכם הביטוי "זאת ירושלים" מופיע בשיר שש פעמים?
- ❖ מדוע נקרא השיר "זאת ירושלים"?
- ❖ לפניכם מספר ביטויים מתוך השיר:
"המית שלווה כמוסה", "וצחוק בחצרות", "ומתנגנים המזמורים", "וקול המואזין עולה מן הצריח", "מכנסיות עונים פעמונים", "ונער קט... את תפילתו שוטח" "ומתמזגים מעל העיר הניגונים".
- מהי המשמעות של הביטויים האלה ומה משותף להם?
(בביטויים אלה נשמעים קולות העיר ירושלים. אלה קולות המייצגים את שלוש הדתות. מצד אחד הם ייחודיים לכל דת ומצד שני הם מתמזגים).
(כדאי לשים לב שהקולות הם ממקורות שונים ובעוצמה שונה. למשל, יש הבדל בין קול המואזין לבין תפילת הנער או 'המית שלווה כמוסה', מזמורים מול פעמונים).
- מדוע, לדעתכם, מופיעה ו' החיבור בראש כל ביטוי?
- ❖ ציינו את המקומות הנזכרים בשיר ומה מיוחד בהם?
- ❖ ציינו את הדמויות המופיעות בשיר ומה מיוחד בהן?
- ❖ אילו סממנים מאפיינים של העיר ירושלים נמצאים בשיר? (למשל- אבן מסותתת, אבני חושן, הר הבית, המצלבה, צריח, כנסייה, מאה שערים, סביבה עצי זית).
- ❖ בשיר קיימים ביטויים שמומלץ וראוי לפרש אותם ברבדים שונים ועל ידי כך להעמיק את משמעותם: "אבני החושן" "בנויה לתלפיות" "מאה לה שערים" "תפילתו שוטח".
- ❖ הביטוי "בסמטאות זרקה כבר השיבה" הוא מטאפורה. הסבירו אותה.

ירושלים / רחל פרחי

שיר קצר, בן ארבע שורות, המבליט את קדושת העיר לשלוש הדתות: "שלוש תפילות ועיר כל כך עתיקה".

- ❖ השוו בין שלושת השירים: "הסיכוי" מאת אהרון בכר, "זאת ירושלים" מאת איתן פרץ וכן "ירושלים" מאת רחל פרחי לפי קריטריונים שתבחרו.

הכותל / יוסי גמזו

שתי השורות הפותחות של השיר מהוות סיכום והכללה למה שטמון ומפורט בתוכו: הכותל אזוב ועצבת / הכותל – עופרת ודם". בכותל יש הכול- אזוב כסמל לאלפי שנות היסטוריה, עצבת – בכי, קינה ותקווה שהביעו אנשים לאורך כל הדורות, וגם עופרת ודם המסמלים את המאבק והמלחמה על הכותל. ליד הכותל עומדות ארבע דמויות: נערה, צנחן, אם שכולה ורב. כל אחד בדרכו מביע את הקשר המיוחד שלו אל הכותל. זהו שיר שעוסק באבני הכותל, באנשים ויחסי הגומלין שביניהם. לשיר זה יש מנגינה.

נקודות למחשבה ודיון:

- ❖ כיצד מתחיל השיר ומהי משמעות הבית הזה ?
- ❖ ציינו את הדמויות המוזכרות בשיר. מהו סיפורה של כל דמות ומה היא מייצגת?
 (הדמות הראשונה היא דמות הנערה. סיפורה של הנערה כרוך ברוחניות של הכותל ובטקסים דתיים שהתקיימו לצדו כמו תקיעה בשופר, דיון בגמול וזכות ותיאור זוהר "ארגמן של מלכות" שזהר מעל הכותל. אולי הכוונה לתקופת המלכות שהייתה ביהודה לפני חורבן בית שני. הדמות השנייה הוא הצנחן המייצג את הלוחמים שכבשו את הכותל במלחמת ששת הימים. ממחלקתו של הצנחן שרד רק אחד, כנראה רק הוא. בעיני האווירה השוררת בכותל היא אווירת מוות. הצנחן כורך בסיפורו עבר והווה. בהווה הוא מתייחס למלחמת ששת הימים והעבר מיוצג על ידי סבו, הקבור בהר הזיתים.
- הדמות השלישית היא אם של חיל חי"ר שנפל בקרב. היא עומדת באבלה וחשה כעס, היא איננה מעוניינת לטמון בכותל פתק, כי היא נתנה לכותל את הדבר היקר ביותר שהיה לה "גדול ממילים ומכתב". כנראה הכוונה לבנה שנפל בקרב.
- הדמות הרביעית היא דמותו של רב ישיש. הוא חש שבעמדו ליד הכותל הוא זכה באושר והוא רואה ב"עשרות הטוראים" שמסביבו "כוחנים ולויים" – אולי תקווה לגאולה, אולי לבואו של המשיח ואולי לבניינו של בית המקדש השלישי).
- ❖ הביטוי "עמד/ה... מול הכותל" מופיע מספר פעמים. הסבירו את משמעותו. מדוע בחר הדובר במלה "מול"?
- (הביטוי "עמד/ה...מול" מבטא התמודדות, עימות. כל אחת מן הדמויות מתמודדת עם משהו, רגש, רעיון אבדן, זיכרון).
- ❖ תארו את מבנה השיר. מהם היסודות שחוזרים. כיצד הם תורמים להבנת השיר? מהי הזיקה בין המבנה למשמעות השיר?
- ❖ השוו בין השיר "ירושלים שלי" שכתב דן אלמגור לבין השיר "הכותל" שכתב יוסי גמזו על פי קריטריונים שתבחרו.
- (ניתן להשוות בין הדמויות השונות הקיימות בכל שיר, לדון במבנה של השירים, באווירה ועוד).

לכל אחד ירושלים / נתן יונתן

ירושלים נתפסת בשיר כמקום אחרון בדרכו של אדם, מקום אליו יגיע האדם וימצא בו מרגוע ואהבה. בכל בית מבתי השיר מצויה רמיזה למוות: "להאיר לו בערב יומו", "כשיבוא בסוף יחף וקר אליך", שיר אחרון ירד מגבה מגדליך/לנגן את שמו באבנים, "מעפרך ירושלים/ יאירו לו פרחי הליל". הכיסוף והאהבה לירושלים נצחיים הם ומלווים את האדם עד יומו האחרון "עד שיר אחרון ירד מגובה מגדליך/ לנגן את שמו באבנים". לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ולדיון

- ❖ אילו מחשבות ורגשות מעורר השיר?
 - ❖ בשיר יש התכנסות ותנועה מהמעגל הרחב למעגל הפרטי. תארו את ההתכנסות בעזרת ציטוטים מהשיר.
 - ❖ ציינו בכל בית ביטויים המתארים סיום ומוות.
 - ❖ איזו אווירה מורגשת בשיר? מה גורם לתחושה זו?
 - ❖ תארו את מבנה השיר.
- (בשלושת הבתים ישנה סימטריה עקבית. כל בית נפתח במשפט כללי שמתפתח ומוסבר בהמשך הבית ומסתיים בפרט: "להאיר לו", "כשיבוא", "לנגן את שמו", "יאירו לו").

היחידה נכתבה ע"י איריס ברקוביץ וחיה לחמן, מרכז תכנון לימודים הוראה והערכה מכללה אקדמית
בית ברל

© כל הזכויות שמורות